

A magyar kormányzat közigazgatási politikája Kárpátalján 1939–1940-ben

Rezümé. A trianoni békediktátum revízióját követően Kárpátalja 1939 tavaszán újra visszakerült Magyarországra fennhatósága alá. A vidék visszacsatolásával azonban a magyar kormányzat nem kis feladatok elé nézett, melyek közül az egyik legkevésbé elhanyagolható a terület közigazgatási felosztásának rendezése volt. Az ideiglenes katonai közigazgatást három hónapon belül a polgári váltotta fel, és ezzel megkezdődött Kárpátalja beillesztése a magyarországi jogrendbe. Jelen tanulmány célja ismertetni a magyar kormányzat azon intézkedéseit, melyek segítették a közigazgatás átszervezését Kárpátalján az adott időszakban.

Резюме. Весною 1939 року, внаслідок Трианонського мирного договору, Закарпаття знову ввійшло до складу Угорщини. Однак, після приєднання краю угорському уряду довелося зіткнутися з багатьма проблемами, з яких однією з невідкладних було впорядкування адміністративного поділу території. Через три місяці тимчасову військову адміністрацію замінила цивільна, з чого почалося включення Закарпаття до угорського законодавчого поля. Мета даного дослідження – проаналізувати ті розпорядження угорського уряду, які допомогли сформувати адміністрації на Закарпатті у даний період.

Abstract. In the spring of 1939, after the revision of Trianon peace-treaty Transcarpathia came back under the Hungary's authority again. But with the reannexation of the country the Hungarian government faced with multiple complicated tasks, one of which being the settlement of the territory's administrative partitioning. Within three months the temporary military administration changed the civil administration, and with this began the incorporation of Transcarpathia into the Hungary's law and order. The aim of the present study is to overview the steps of the Hungarian government, which helped the reorganization of the administration in Transcarpathia in the given period.

Az első és második bécsi döntések következtében 1939-ben Kárpátalja területe újra visszakerült a magyar kormány fennhatósága alá. A felvidéki magyarlakta terület 1938. novemberi, majd a hegyvidéki Kárpátalja 1939. március–áprilisi visszacsatolását követően jelentős közigazgatási változások mentek végbe a vidéken. Az újraegyesítés után felgyorsult Ung vármegye, illetve Bereg és Ugocsa ekkor még közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék beilleszkedése Magyarországra szakigazgatási rendjébe.

1939 tavaszán azonban a magyar kormányzat még nem rendelkezett konkrét, határozott elképzelésekkel a terület közigazgatási rendezését illetően. Az elképzelések, tervek menet közben alakultak ki.¹

Gróf Teleki Pál miniszterelnök a visszacsatolást követően látogatást tett Kárpátalján, s a miniszterelnöki ülésen beszámolt tapasztalatról. Ekkor úgy vélte, hogy az ország ellenségei árgus szemmel figyelik, mi történik Kárpátalján, s a magyar államnak meg kell mutatnia, hogy: „a maga fölényes erejével és magasabb

* Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék. Végzés éve: 2014. A tanulmányt Zubánics László lektorálta. * Ужгородський Національний Університет, Кафедра Історії Угорщини та Європейської Інтеграції. Завершено: 2014. * Uzhgorod National University, Hungarian History and European Integration Department. Completed: 2014.

¹ TILKOVSKY Loránt: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941). Budapest, 1967. Akadémiai Kiadó. 186. o.

kultúrájával, könnyen képes a csonkaországhoz örökre visszakapcsolni a most visszakerült területeket”.²

Kárpátalja birtokbavétele után, 1939. március 20-án a vidéken katonai közigazgatást vezettek be, mely három hónapon keresztül állt fent és melyet a Vezérkari Főnökség irányított. A kormány a katonai közigazgatás vezetője, Novákovics Béla altábornagy mellé kormánybiztost nevezett ki a kárpátaljai rutén Marina Gyula, görög katolikus kanonok személyében. Az atrocitások elkerülése érdekében a polgári ellenőrzést illetően Teleki Pál sürgősen intézkedett.³

1939. június 22-én a magyar parlament elfogadta „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” nevezetű VI. törvénycikket.⁴ Teleki Pál miniszterelnök pedig aláírta az 6200 M.E. számú kormányrendeletet „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről”.⁵ A rendelet kimondta: „A m. kir. minisztérium a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatására vonatkozóan addig is, amíg ezt a kérdést a kárpátaljai önkormányzattal kapcsolatban törvény nem rendezi, a következőket rendeli:

- (1.§) A kárpátaljai területre a m. kir. miniszterelnök előterjesztésére az államfő kormányzói biztost és főtanácsadót nevez ki. [...]
- (11. §) A kárpátaljai területen a hivatalos nyelv a magyar és a magyarorosz. [...]⁶

E dokumentumok képezték a jogi alapját a polgári közigazgatások bevezetésének. Így 1939. július 7-én az addigi katonait polgári közigazgatás váltotta fel, amelynek élén a kormányzói biztos állt, akit Horthy Miklós Magyarország kormányzója nevezett ki. Ezen a napon lépett hatályba a polgári közigazgatásra vonatkozó rendelet, továbbá ekkor veszi át hivatalát Perényi Zsigmond kormányzói biztos.⁷ Bemutató beszédét július 26-án Huszton tartotta meg. Itt hangsúlyozta, hogy elsősorban megelégedést, megnyugvást, kenyeret és foglalkoztatást akar adni a lakosságnak, csak aztán kerülhet sor az önrendelkezésre.

A kormány megpróbálta ellensúlyozni a katonai közigazgatás révén kialakult kedvezőtlen benyomásokat a magyar hatalomról. A Magyar a Magyarért mozgalom keretében segélyakciót szerveztek, a görög katolikus húsvétra időzítve: 20 vagon 1. osztályú, 7 vagon 2. osztályú, 1 vagon 4. osztályú lisztet, 100 vagon kukoricát, 7, 325 mázsa burgonyát, 10 mázsa babot, 32 mázsa szalonnát, 695 mázsa savanyú

² BRENOVICIS László: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941. Magyar–ukrán történelmi közelítés. (Szerk. Fedinec Csilla). Budapest, 2004, László Alapítvány. 96. o.

³ TILKOVSKY Loránt: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941). Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó. 155. o.

⁴ BOTLIK József: EgestasSubcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Budapest, 2000, Hatodik Síp Alapítvány. 243. o.

⁵ BOTLIK, i. m., 2000. 244.o.

⁶ A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.200 M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről. Budapest, 1939., 1940., Magyarországi Rendeleték Tára. 855–863. o.

⁷ BOTLIK József–DUPKA György: Ez hát a hon... Ungvár, 1991, Mandátum–Univerzum. 48. o.

káposztát, 300 mázsa heringet osztottak szét a kárpátaljai lakosság között. A munkanélküliek 106 000 fogyasztási cikkekből összeállított csomagot vehettek át 666 921 pengő összértékben.⁸

A katonai közigazgatás idején lépéseket tettek a tömeges munkanélküliség enyhítésére is. 7500 kárpátaljai szezonmunkás vehetett részt az alföldi aratási munkákban, melyek során 240 vagon búzát kerestek meg. Ezt a magyar vasút ingyen szállította el Kárpátalja nagyobb vasúti csomópontjaira. Ezenkívül 222 548 pengőt fordítottak közmunkák finanszírozására. A Técsői és a Huszti járásokban megkezdett útépitéseken 2632 napszámos és 179 fuvaros kapott munkalehetőséget.⁹

Kárpátalja polgári közigazgatását átmeneti megoldásnak szánták az autonómia bevezetéséig, illetve a választások kiírásáig. Viszonylag gyors bevezetésére a katonai közigazgatás tarthatatlansága okán került sor.

Az ideiglenesnek szánt rendelet képezte a visszacsatolt Kárpátalja közigazgatásának jogi alapját. Érvényessége Kárpátalja önkormányzatának törvény által történő rendezéséig terjedt. A rendelet tartalmazza továbbá azt, hogy a kormányzó biztost a miniszterelnök javaslatára az államfő nevezi ki, illetve mentheti fel. Hasonlóképpen nevezik ki és mentik fel a kormányzó biztos munkáját segítő főtanácsadót is. A kormányzó biztos gyakorolja a kárpátaljai területen a vármegyei törvényhatóságokat megillető szabályrendelet-alkotási jogkört, megilletik mindazok a jogok, amelyet a vármegyék főispánját, valamint a tanügyi közigazgatás és az iskolai ügyekben mindazon tennivalók ellátása, amelyekben a jogszabályok szerint a tankerületi főigazgató jogosult eljárni. A főtanácsadó csupán tanácsadói jogokkal rendelkezik.¹⁰

1939. június 27-én Kárpátalján polgári igazságszolgáltatás lépett életbe. Újra felállítják az alsóvereckei, a huszti, az ilosvai, a nagybereznai, a nagyszőlősi, az ökörmezői, a rahói, a szobranci, a técsői kir. járásbíróságot, Huszton a kir. törvényszéket és a kir. ügyészséget. Továbbá ezen a napon fogadták el Horthy Miklós kormányzó amnesztiarendelejét: „Kegyelemben részesítem állampolgárságra és nemzetiségre tekintet nélkül mindazokat, akiket a kárpátaljai területek állami hovatartozásának kérdésével, illetve az előállott politikai feszültséggel kapcsolatban a jelen elhatározásom kibocsátásig elkövetett bűncselekmények miatt a polgári vagy katonai büntetőbíróság jogerősen elítélt, s akik ellen polgári vagy katonai büntetőbíróság előtt ily cselekmény miatt kell bűnvádi eljárást indítani vagy folytatni.”¹¹

⁸ ОФШИНСЬКИЙ, Роман: Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1938–1944). Київ, 1997. Ін-т історії України НАН України. 28. С.

⁹ BREZOVICS László: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941. Magyar–ukrán történeti közelítés. (Szerk.: Fedinec Csilla) Budapest, 2004, László Alapítvány. 90. o.

¹⁰ BREZOVICS, i. m., 2004. 91. o.

¹¹ FEDINEC Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta–Dunaszedrahely, 2002, Lilium Aurum Könyvkiadó. 334. o.

Közben tovább folytatódott Ung, Bereg és Ugocsa vármegye, valamint a kárpátaljai terület minden oldalú beillesztése a magyar jogrendbe és szakigazgatásba.

Az egyik legfontosabb tennivaló a visszatért területen élők állampolgárságának a rendezése volt. Kárpátalja lakosságára vonatkozott a belügyminisztérium 1939. augusztus 2-án kiadott 287.900/1939. B.M. számú rendelete, amely meghatározta, hogy a terület lakosai közül minden hatósági intézkedés nélkül, kik kapják vissza magyar állampolgárságukat.¹²

Magyarország kötelékében Kárpátalja közigazgatása sajátosan alakult. Az első bécsi döntéssel visszakerült határ menti magyarlakta sávot a történelmi vármegyékbe tagolták be. Az 1938. évi területrendezés eredményeként közigazgatásilag az Ungvári járást az Ungvár székhelyű Ung vármegyéhez, a Beregszászi, Munkácsi, Tiszaújlaki járásokat a Beregszász székhelyű Bereg és Ugocsa egyesített vármegyékhez csatolták. Az 1939. évi területrendezéskor Bereg és Ugocsa vármegyét kettéválasztották, a Beregszász székhelyű Bereg vármegye a Beregszászi és Munkácsi járásokat, a Nagyszőlős székhelyű Ugocsa vármegye a Nagyszőlősi járást, valamint a Máramarossziget székhelyű Máramaros vármegye a Técsői járást foglalta magába Kárpátalja területéből.¹³

Az 1939 márciusában visszafoglalt ruszinlakta területeket pedig a vármegye-rendszerből elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű **Kárpátaljai Kormányzóság** egyesítette, mely három kirendeltségre oszlott:

- ungi Ungvár székhellyel – Ungvidéki, Perecsenyi, Nagybereznai, Szobránci járások;
- beregi Munkács székhellyel – Munkácsvidéki, Ilosvai, Szolyvai járások;
- máramarosi Huszt székhellyel – Nagyszőlősi, Huszti, Ökörmezői, Técsői, Rahói járások.

Megszűnt a Nagyszőlősi járás, a községek részben a huszti járáshoz, illetve a beregi kirendeltség Ilosvai járásához, Gödényháza, Királyháza, Nagyszőlős, Szőlőserges, Szőlősvégadóró, Tekeháza, Tiszahetény, Tiszaszirma, Tiszaszászfalu pedig Ugocsa vármegyéhez került.

Megkülönböztető sajátossága ennek a területnek, hogy nem voltak mindenütt szabályosan meghúzott határai, egy-egy település két közigazgatási területhez is tartozhatott. Így például Ungvár a kormányzóság és ezen belül az ungi közigazgatás székhelye, egyúttal Ung vármegye székhelye is volt, Munkács pedig a kormányzóság beregi kirendeltségének székhelye és a Beregszász székhelyű Bereg vármegyének is része volt.¹⁴

¹² BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után. Nyíregyháza, 2005. 131–132. o.

¹³ ОФЦИНСЬКИЙ, Роман: Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1938–1944). Київ, 1997, Ін-т історії України НАН України. 56. с.

¹⁴ FEDINEC Csilla: Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938-1944 között. Magyar Pedagogia, 1996. 4. sz. 358–360. p.

A Kormányzóság területén kívül eső, de a csehszlovák időszakban Kárpátaljához (Podkarpatszka Ruszhoz) tartozó, a vármegyerendszerbe tagolt területeken megmaradt egyfajta virtuális Kárpátalja-érzés a magyar lakosságban is.¹⁵

A közigazgatási kirendeltségek élére a belügyminisztérium Gyurits Gyulát (ungi), Beszkid Kornélt (bereg) és Riskó Bélát (máramarosi) nevezte ki. A közigazgatási kirendeltségek vezetői a hatósági jogokat gyakorolják azokban az ügyekben, amelyeket a jogszabályok az alispán, a törvényhatósági kisgyűlés, az adóügyi hatóság kivételével a közigazgatási bizottság alakulatainak, illetve a tanfelügyelőnek a hatáskörébe utal. Ők határoznak azon vagyontárgyak használatáról, amelyek felett a rendelkezési jogot a volt csehszlovák járás önkormányzata gyakorolta.¹⁶

Megkezdte működését a kárpátaljai területen a m. kir. határvidéki rendőrkapitányság (székhelye Szolyva), valamint a huszti, kőrösmezői, volóci, uzsoki, perecsenyi, aknaszlatinai, ökörmezői m. kir. rendőri kirendeltségek.¹⁷

A földművelési tárca 1940 májusában gyümölcskiviteli kirendeltséget szervezett Nagyszőlősen. Ugyancsak május folyamán kezdte meg működését Ungváron a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének kárpátaljai kirendeltsége, amely fiókot nyitott Munkácson és Beregszászon, bizományi raktárt Nagyszőlősen, Huszton és Técsőn. A földművelésügyi minisztérium kezdeményezésére 1940. augusztus 18-án Munkácson megalakították a Borzderes Szarvasmarha-tenyésztők Szövettségét, amelynek elnökévé Perényi Zsigmond kormányzói biztost, nagyszőlősi földbirtokost választották. A szervezet célja az alpesi gazdálkodás széles körű elterjesztése Kárpátalján.¹⁸

1940 őszén jelentős közigazgatási változások történtek Kárpátalján. 1940. október 31-én kelt a 7.800/1940. M.E. számú rendelet „*A Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi terület közigazgatásáról*”. Ennek értelmében a jogszabály:

1. Beregszász székhellyel létrehozta Bereg vármegyét, amelyet az addigi Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék Bereg vármegyei részéből alkotott Alsóremete és Felsőremete községek kivételével;
2. Újjáalakította Ugocsa vármegyét. (A vármegye székhelye Nagyszőlős ekkor nagyközségi rangú, a település ugyanakkor a Nagyszőlősi járás központja.);
3. Máramaros vármegye székhelyét, Máramarosszigetet a rendelet újra a megyei jogú városok közé sorolta;

¹⁵ FEDINEC Csilla–VEHES Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Budapest, 2010, Argumentum. 187. o.

¹⁶ BRENOVICS, i. m., 2004. 92. o.

¹⁷ FEDINEC, i. m., 2002. 336. o.

¹⁸ BOTLIK József. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után. Nyíregyháza, 2005. 160. o.

4. A trianoni diktátummal Csehszlovákiához került Nagypalád községet a kormányrendelet Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyéből az újonnan alakított Szatmár vármegyéhez csatolta.¹⁹

1940. november 26-tól lépett hatályba a belügyminisztérium végzése (23.300/1940. B. M. szám) a járások beosztásáról. Az ekkortól érvényes közigazgatási felosztás: Bereg vármegyében – melynek területe az alispáni jelentés szerint ekkor 233 491 katasztrófális hold, lakosainak száma 140 105 fő – három járást alakítottak ki, amelyek nevüket a székhely településükről kapták. A Beregszászi járáshoz 30, a Munkácsihoz 20, a Vásárosnaményi járáshoz 23 község, összesen 73 helység tartozott 203 pusztaival, majornal, külterületi lakott hellyel együtt, melyek 7 községi jegyző hivatalhoz, illetve 19 körjegyzőséghez tartoztak.

A második bécsi döntés után sajátosan jött létre Ugocsa vármegye, amelynek nem volt városi rangú települése. Nagyszőlős még ekkor is nagyközségi rangú volt, de az 1940-ben elfogadott kormányrendelet újra a megye székhelyévé emelte.²⁰ Az újonnan szervezett Ugocsa vármegyét két kisebb egységre tagolták, a Halmi járásba 28, a Nagyszőlősibe 20 község, összesen 48 falu került 58 külhellyel, melyeket az önálló jegyzőségeken kívül hat körjegyzőség igazgatott. A vármegye 12 községe továbbra is a kormányzói biztosság Beregi, 10 helysége pedig a Máramarosi közigazgatási kirendeltséghez tartozott. Az újjáalakított Ugocsa vármegyében 1940. november 27-én indult meg az önálló közigazgatás.

Máramaros vármegyét öt járásra – melyeket szintén a székhelyeikről neveztek el – osztották. A történelmi Máramarosnak viszont az északi része továbbra is a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság Máramarosi Közigazgatási Kirendeltségének a része maradt.²¹

Tehát levonva a következtetéseket megállapíthatjuk, hogy bár a magyar kormányzat 1939 tavaszán nem rendelkezett kiforrott tervekkel és elképzelésekkel a visszafoglalt vidék közigazgatását illetően, idővel mégis sikerült egy átlátható közigazgatási rendszert kialakítani a vidéken. Ennek egyik részét képezte a határ menti magyarlakta sáv, melyet a történelmi vármegyékbe tagolták be, másik részét pedig, a ruszinlakta területeket, melyeket a vármegyarendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesített.

A magyar kormányzat mindemellett a visszacsatolást követően mindent megtett a lakosság mindennapjainak megkönnyítéséért, tervezeteik hosszú távra szóltak, hiszen ekkor még mit sem sejtettek arról, hogy Kárpátalja csak rövid ideig maradhat újra Magyarország kötelékében.

¹⁹ BOTLIK, i. m. 2005. 142. o.

²⁰ FEDINEC, i. m. 2002. 365. o.

²¹ BOTLIK, i. m. 2005. 143. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.200 M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről.* Budapest, 1939., 1940., Magyarországi Rendeletek Tára.
- ОФІЦІНСЬКИЙ, РОМАН: Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1938–1944). Київ, 1997, Ін-т історії України НАН України.
- BOTLIK JÓZSEF–DUPKA GYÖRGY (1991). *Ez hát a hon...* Ungvár, Mandátum–Universum.
- BOTLIK JÓZSEF (2000). *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez.* Budapest, Hatodik Sip Alapítvány.
- BOTLIK JÓZSEF (2005). *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után.* Nyíregyháza.
- BRENZOVICS LÁSZLÓ (2004). *A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941.* Magyar–ukrán történeti közelítés. (Szerk. Fedinec Csilla). Budapest, László Alapítvány.
- FEDINEC CSILLA–VEHES MIKOLA (szerk.) (2010). *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest, Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- FEDINEC CSILLA (2002). *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Galánta–Dunaszerdahely, Lilium Aurum Könyvkiadó.
- FEDINEC CSILLA (1996). Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között. *Magyar Pedagógia.* 4 sz. 367–375. p.
- TILKOVSKY LORÁNT (1967). *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941).* Budapest, Akadémiai Kiadó.